

Devletlerarası hukukun geçirmekte olduğu tekâmül (*)

Yazan
Nicolas Politis

Çeviren
Dr. İhan Lüttem
Devletler H. Asistanı

I

Cihan Savaşı, devletlerarası hukukun kıymeti, müessirliği ve hattâ varlığı hususunda zihinleri derin bir şekilde bulandırmıştır. Çiğnenen bu karar antlaşmayı, tanınmayan bu kadar kaideyi, milletlerin kendi aralarında bu kadar keyfî hareket ettiklerini gördükçe, insan şüphe ve bedbinliğe kapılıyor.

Devletlerarası hukukun harabisinden, iflâsından, devletlerin faaliyetlerini kesin olarak mecburî mahiyette hukuk kaidelerine tâbi kılmanın imkânsızlığından bahsediliyor.

Fakat bu ilk intiba devam etmemiştir. İşlenen cinayetlere rağmen ceza hukuku nasıl mer'iyet mevkiinden kalkmıyorsa son harbin ifratlarına rağmen devletlerarası hukukun da ortadan kalkmadığı hususunu kabul etmek mecburiyeti hasıl olmuştur.

Hattâ bu müşahede savaşın devamı esnasında Sir Frederick Pollock tarafından yapılmıştır: «Büyük ölçüde dahi olsa ihlâl edildiğinden dolayı hukuk ortadan kalkmaz; nasıl ki bazı câniler takibden kurtuldukları için cezaî adalet ilga edilemezse...»

Durumun daha sakin, daha (objektif) bir tetkiki geçirmiş olduğu imtihanın devletlerarası hukuk bakımından tehlikeli olmaktan ziyade bu hukuk için çok istifadeli olduğu hususunda kanaat getirilmesini mümkün kılmıştır.

(*) — Bu yazı, N. Politis'in «Les Nouvelles Tendances du Droit International» adlı eserinin birinci bölümünü teşkil etmektedir. Politis'in hayatı ve eserleri hakkında Ankara Hukuk Fakültesi Dergisinin Cilt III. Sayı I de izahat verilmiştir:

Politis'in yukarda adı geçen eseri Birinci Cihan Savaşından sonra neşredilmiştir. İçindeki yazılar bugün dahi (actuel) bir mahiyet ve değer taşıdıklarından bunları kısım kısım tercüme ediyoruz.

Bu imtihan, milletlerin hayatında zaten vukubulmuş olmakla beraber pek farkedilmemiş bazı değişiklikler üzerine partak bir ışık salmış; büyük adette birçok kaidelerin değerini tecrübe etmek fırsatını vermiş; devletlerarası hukukun hiçbir hal çaresine sahip olmadığı birçok meselelerin mevcudiyetini ortaya çıkarmıştır.

Böylelikle devletlerarası hukuk kaidelerinin bilânçosu yapılabilmemiş ve şu neticeye varılmıştır: Öyle kaideler vardır ki çok eskimiş olduklarından hakiki olmaktan çıkmışlar, öyleleri de vardır ki prensip bakımından iyi olmakla beraber hâdiselere tam manâsiyle tetabuk edemezler, nihayet, hukukun doldurulması gereken boşluklar arzettiği haller mevcuttur. Bundan böyle, başlangıçtaki ümitsizliğin yerine birdenbire geleceğe güven hissi kaim olmuş ve bu hisse yeni bir devletlerarası hukuk yaratmak temayülü hâkim olmuştur.

Artık bahis mevzuu olan bu hukukun yeniden doğuşu, yenilenmesi, demokratlaştırılması, gelişmesidir.

Yazılar, plânlar, tasarılar birbirini takibetmiştir. Bunlar bilhassa Birleşik Devletlerde pek bol olmuştur. Hakikatte herkes meseleyi aynı açıdan tetkik etmiyor. Bazıları devletlerarası hukukun yeni ihtimallere uydurulmasını sağlık veriyorlar. Bazıları ise, eski prensiplerin yerine yenilerinin ikame edilmesiyle bu hukukun değişmesini istiyorlar. Maamafih genel inanç, devletlerarası hukukun gelişmesinin yeni bir safhasına zaten girmiş veya girmek üzere olduğu merkezindedir.

Şen'iyet odur ki, devletlerarası hukuk bilginlerini bu kadar uğraştıran hâdisenin, içlerinden birçoğunun zannettikleri kadar fevkalâde bir mahiyeti yoktur. Bu hâdise devletlerarası hukuk için ne yeni ne de sırf ona hastır. Bu, hukukun bütün (branşlarına) ait olan sırf nisbî ve gelişmeye müsait olma vasfının basit bir tezahürüdür.

Filhakika hukuk, hayatın aksinden başka bir şey değildir; onun mütemadi değişmelerinin tesiri altında kalır. O da hayat gibi daim bir gelişme halindedir.

Hukuk kaidesi ancak geçici bir sosyal durumu tesbit eder. Çok çabuk eskir.

Hâdiselerin şen'iyeti ile çok zıt olduğundan yeni bir formüle yerini terkeder. Fakat bu değişme hiçbir zaman çabuk bir şekilde vukubulmaz, derece derece tahakkuk eder. Eski (formül)ü terketmeden önce onda mevcut en bariz eskilikleri tashihe yarıyacak vasıtalarla kullanmaya savaşırlar. Ancak tam manâsiyle kullanılmaz bir

hale geldiğindendir ki yerine yenisi konulur. Fakat zamanla sosyal muhit iptidai ferdiyetçiliğinden daha gelişmiş bir teşkilâta doğru tekâmül ettikçe, bu teşkilât içinde insanların münasebetleri çoğalır, genişler ve girift bir mahiyet alır, hukuken daha elâstikleşir daha inceleşir, kaideleri daha az devamlıdır. Bunlar daha sık ve daha hızlı bir birlerini takib ederler, çünkü onların hayatın icaplarına intibaklarına daha sık ve daha kuvvetle ihtiyaç hissedilir.

Devletlerarası hukuk bu içtimai kaidenin dışında değildir. Çünkü, sair hukukî (disiplin) lerden daha az terakki etmekle beraber, onlar gibi aynı menşee, aynı temele, aynı istikamete sahiptir. Fertler gibi, devletler de kendilerine tanınmış olan hükümleri meşrû bir şekilde ancak kendilerini hissettirdikleri sosyal muhite uygun olarak kullanabilirler. Bu kullanım ancak içtimai gayelerine uygun olduğu takdirde haklı bir mahiyet arzeder, aksine topluluğun, genel menfaatin zararına vukubulduğu takdirde hukuka aykırıdır.

İmdi, bir asırdır milletlerarası camia derin bir şekilde değişikliğe uğramıştır.

Milletlerarasındaki münasebetler hiç de eskiden olduğu gibi değildir. Mesafeleri ortadan kaldıran nakil vasıtalarının gelişmesi hadisesi bu münasebetleri daha sık, daha muntazam, daha çabuk bir hale sokmuştur. Bundan şu netice doğmuştur: İnsan faaliyetinin bütün sahalarında, iktisadî, fikrî, siyasi sahalarda daha sık, daha geniş, daha girift bağlar yeni menfaatler, ihtiyaçlar, meseleler ve bir bakıma yeni bir zihniyet belirmesine sebep olmuşlardır. Milletlerarası hayatın değişikliğe uğraması tabii ve kaçınılmaz bir şekilde onu idare eden hukukun değişikliğini tevhit etmiştir. En acele yeni ihtiyaçlara cevap verilmek üzere, devletlerarası hukuku zenginleştirmekte olan yeni kaideler meydana çıkmıştır.

Elli senedenberi muazzam bir yekûna varan antlaşmalar, anlaşmalar her türlü uyumlar imzalanmıştır. Fakat sosyal veya ferdî hayatta vuku bulan şey milletlerin birbirleriyle münasebetlerinde de vuku bulmuştur. İnsanın yaşı ilerledikçe, zevkleri, fikirleri, fizik hatları değişmekte devam ederler. Bu değişme her gün vuku bulduğundan ve teferrüatta hissedilir olmadığından insan onu pek farketmez.

Fakat bir hastalık veya ciddi bir ruhi buhran vuku bulur ve fert farkına varır, ancak değişikliğin anı olduğunu ve başından geçmiş olan hâdise yüzünden meydana çıktığını zanneder.

Hakikatte bu hâdise değişikliğin sebebi değildir. Ancak onu müşahade etmeyi mümkün kılan bir bahanedir.

Milletlerarası hayatta da vaziyet böyle olmuştur. Devletlerarası hukuk iki nesildir çok değişikliğe uğramıştır. En bariz değişmeleri farketmek mecburiyetinde kalınıyordu. Fakat bu değişmelerin hârici tezahürünün teşkil ettiği en derin şekil değiştirmeler fark olunmuyordu.

Devletlerarası hayatın ve dolayısıyla devletlerarası hukukun temellerinin aynı kaldığı, değişmelerin aynı kalan genel kadro içinde vuku bulduğu zehabına düşülüyordu.

1914 çöküntüsü geldi çattı, cihanı altüst ederken, sarsıntısına mukavemet edecek kadar hayatiyete malik olmıyan her şeyi sildi süpürdü milletlerin hayat ve haklarının eski kadrosunu tahrip ederken şen'iyetin daha iyi belirmesine yardım etti.

Elli senedir doğmuş olan kâidelerin, sanıldığı gibi, iyice yerleşmiş bir hukukun ekleri olmayıp yeni bir hukukun belirtileri olduklarını meydana koydu, bizi Grotius devrindenberi tamamen esaslı mahiyette addettiğimiz birçok prensipleri ciddi surette kontrole tâbi tutmağa ve bazan tamamen gözden geçirmeğe mecbur etti. Ezcümle eğemenlik kavramı, eşitlik prensibi, devletlerin hak ve vazifeleri nazariyesi, hattâ devletlerarası hukukun temeli için dahi vaziyet böyle olmuştur.

Bu noktalar üzerinde durmak gerekir, çünkü bunlar geçmişin gelenekleri ile geleceğin istikametlerinin birleşip ayrıldıkları noktaları teşkil etmektedirler.

II

Eğemenlik kavramı üç yüz yıldır devletlerarası hukukun ilmi yapısına hâkim olmuştur. Bu kavram, devletlerin iç işlerinde olduğu gibi, dış münasebetlerinde de kendi iradeleri ile kabul ettikleri tahditlerden başkasını kabul etmeksizin hareket etmek mutlak iradesine işaret eder.

Fakat devletlerarası hukuk geliştikçe devletlerin serbest faaliyetleri tahditlere maruz kalıyordu.

Bu hâdiseyi (eğemenliği) izah gittikçe daha zorlaşıyordu. Çünkü devletlerin iradeleri hakikaten eğemen olsaydı buyurucu mahiyette kaidelerle sınırlandırılmazdı. Bu çıkmaz karşısında bulunuluyordu. Eğemenlik kavramının terki ile devletlerarası hukukun mecburilik vasfı arasında seçim yapmak lâzımdı.

Bazı yazarlar tereddüt etmediler: tercihlerini birincisi lehinde kullandılar.

Hukuk bir üstün, tabalarına karşı emri olduğundan devletler arasında hakiki bir hukuk bulunmayacağını devletlerin kendilerine kumanda edecek bir üste malik olmadıklarını iddia ettiler.

Ezcümle John Austin'in meşhur «Lectures on jurisprudence» adlı eserinde izah ettiği nazariye böyledir.

Bu nazariyenin Almanyada ve sair mahallerde taraftarları olmuştur, bunlardan sonuncusu lord Birkenhead'dır. Az zaman evvel Amerikan Baro Cemiyetinde demeçte bulunurken mecburi mahiyette bir devletlerarası hukuku kesin olarak reddetmiştir. Fakat genel olarak mantık sahasında bu kadar ileri gidilmemiştir. Bir yandan devletlerarası hukukun varlığı inkâr edilmemiş öte yandan da egemenlik kavramı sun'î bir şekilde terkedilmemiş bu ikisini uyuşturmağa çalışılmıştır.

Bu yönde birçok izahlarda bulunulmuştur. En fazla itibarı olan egemenliğin tahdidi nazariyesidir.

Bu nazariye, devletler ancak kendi iradeleriyle bağlandıklarına göre, ancak kendi iradeleriyle kabul ettikleri kaidelere tâbi olacaklarını ifade eder.

Böylelikle devletlerarası hukukun mecburilik vasfı onun bir neticesi olduğundan egemenlikle uyuşacaktı.

Devletler menfaatleri gerektirdiğinden kendilerine kanunları tahmil edebilmek için egemenliklerini kullanacaklardır. kendi (muh-tariyet) lerini kendileri tahdid edeceklerdir.

Bu izah hiç de tatmin edici değildir, çünkü şayet hukuk kaidesi ancak serbest bir iradenin mahsulü ise esasında mecburi değildir. Onu yaratmış olan devletlerin keyfine tabidir, çünkü bu devletler mecburi olmadığını arzu ederek onu nazarı itibara almazlar. Bir iradenin yaptığını aksi bir irade bozabilir.

Filhakika, iradî bir şekilde isdar edilmiş olan kaidelerin iki veya daha fazla iradenin mahsulü olduğu ve bunlardan herbiri tara-fından ayrı ayrı bozulamayacağı söylenmiştir. Fakat bu iradeler anlaşmasına mecburilik vasfını izafe eden mukaddem bir kaidenin varlığını isbat etmek gerekmektedir.

İmdi önceden mevcut olan bu hukukî nizamın kendisi bir iradeler uyuşması üzerine bina edilemez. İzah bir fasit daire içinde dönmekte ve bu çenber içinden çıkabilmek imkânı görülmemektedir. Bu uzlaştırma teşebbüslerinin muvaffakiyetsizliği karşısında egemenlik prensibinin sağlamlığı hakkında tereddüt duyulmaya başlanmıştır. Bu prensipte hâkim ve keyfi bir kudret görmekten vazgeçilmiş. Ancak nisbi tahdid edilmiş devletlerarası hukuktan

doğan bağlamlarla sınırlandırılmış bir egemenlikten bahsolunmuştur. Bu prensibi, görevlerini yerine getirmek ve mukadderatını tayin hususunda devletin ihtiyacı olan yetkilerin toplumu gibi addetmeğe alışıldı. Fakat bu imtiyazlar kaideyi kurtarmak şöyle dursun onun yıkılmasını daha da hızlaştırdılar.

Filhakika egemenliğin tahdid edilebileceğini kabul etmek onun mevcut olmadığını kabul etmektir, çünkü kaideten bu hiçbir tahdid kabul etmeyen bir kavramdır. İnsan ya bağımsızdır ya değildir.

Haklı olarak sınırlandırılmış bir tâbiyet ifade ettiği söylenmiştir. Böylelikle egemenlik kavramını tamamen terketmek ve şen'iyeti cepheden karşılamak mecburiyeti hasıl olmuştur.

1914 den evvel başlamış olan bu gözden geçirmeyi Cihan Harbi kat'i ve acele bir şekilde emretmiştir.

Çünkü harp yalnız, devletlerin birbirlerine karşı olan bağılıklarını şaşılacak bir surette ortaya koymakla kalmamış, milletlerarası anarşiyi durdurabilmek için devletlerin samimi olarak kanuna boyun eğmeleri ve şayet aralarından hiçbiri diğerine hükmedemezse hepsinin itaat etmeleri lâzım gelen hukukta müşterek bir üstleri olduğunu kabul etmeleri gerektiği hususunu da belirtmiştir.

Milletler Cemiyetinin kurulması bunun isbatını tamamlamak hususunda yardım etmiştir.

Milletler Cemiyetinin, bir teşkilâta bağlanması hususunda ilk denemeyi teşkil ettiği milletlerarası hayat millî ferdiyetçiliği coşturan ve mümkün kılan egemenlik kavramı ile kabili telif değildir.

Mesele o derece endişe verici bir hal almıştır ki hemen hemen bütün devletlerarası hukuk yazarları onunla meşgul olmuşlardır.

Harptenberi, hemen bütün memleketlerde ezcümle Birleşik devletlerde birçok (etüdlere) mevzu teşkil etmiş ve bu çalışmalar, umumiyetle manâdan âri, tehlikeli ve milletlerarası anarşanın devamına yardım ettiğinden, kabul edilmez bir kavram olan egemenliğin kat'i reddi neticesine varmışlardır. Şen'iyeti görebilmek için egemenlik perdesi kaldırıldığında devletlerin sözde bağımsızlığının hukuk tarafından tesbit edilmiş sınırlar dahilinde serbestçe hareket etmek yetkisinden başka bir şey olmadığı anlaşılır; bu hükümetlerin devletlerarası hukuka istinaden haiz oldukları bir nevi özel yetkidir.

Böyle anlaşıldığında Devletlerin hürriyeti fertlerinki ile mukayese edilebilir.

Bu hürriyet egemenlikten derin bir şekilde ayrılır. Mutlak ol-

mak şöyle dursun esaslı bir şekilde nisbidir, değişebilir ve sonsuz tahdidleri haizdir.

Milletlerarası münasebetler ne kadar fazla gelişirse milletler o kadar az hür olurlar.

Tesanütlerinin kaydettiği her terakkiye hürriyetlerinin yeni bir sınırlandırılması tetabuk eder. Maamafih bütün hareketlerinin tahdid edilebilmesi için daha zaman lâzımdır.

Öyle faaliyetler vardır ki, daha devletlerarası hukukun hükmü altına girmemişlerdir. Devletlerin mahfuz sahasını teşkil ederler, onların münhasır selâhiyetine taallük eden iç işlerini ihtiva ederler.

Milletler Cemiyeti Misakının 15. inci maddesinin 8 inci fıkrasında işaret edilmişlerdir. Fakat burada değişmez hiçbir şey yoktur. Aksine mahfuz saha'nın muhtevası tamamen değişen bir mahiyet arzeder.

Milletlerarası Daimî Adalet Divanının çok doğru müşahedesine göre (7 şubat 1923 mütalâası) mahfuz saha milletlerarası münasebetlerin gelişmesine ve devletlerarası hukukun kaydedeceği terakilere bağlıdır. Ahvale göre değişikliğe uğrar. Biri diğerini takiben iç işler dahili münhasır selâhiyetlerin kurtularak muayyen bir milletlerarası vasıf elde ediyorlar. İşte devletlerarası hukukun maruz kaldığı ve hukukî bir önemi olan değişiklik budur. Devletler hukukunun yönelmeğe başlamış olduğu bu değişiklikler istikametleri görmeğe engel olan kalın perdeyi ortadan kaldırmaktadır.

İlmî araştırmaları ve milletlerin meşruiyetin genişlemesi hususundaki gayretlerini kolaylaştırmaktadır. Onun mantıkî neticesi olan başka değişiklikleri izah etmekte, veya hazırlamaktadır.

III

Önce devletlerin eşitliği prensibinde vaziyet böyledir. Egemen devletler arasında eşitlik sert ve mutlak bir şekilde anlaşılacak gerektirdi.

Bir devlet, zahiri dahi olsa kendisine yapılan muamelede eşitsizliğe uğramayı hiçbir surette kabul edemezdi.

Fakat tatbikat nazariyenin aksini gösteren birçok misaller veriyordu. Tatbikat, bir nizam ve düzen ihtiyacı dolayısıyla, birçok bakımlardan büyük devletlerle daha az önemli devletler arasında bir tefrik yapmıştır.

Misal olmak üzere şu iki halle iktifa edilebilir:

1815 ve 1818 Viyana ve Aix-La Chapelle kongrelerinde tâyin edilmiş diplomatik sıra meselesinde Büyük Elçi adını alan büyük devletlerin temsilcileri, diğer devletlerin elçi ve fevkalâde temsilcilerine takaddüm ediyorlar ve 1907 de kurulması tasarlanan milletlerarası ganaim mahkemelerinde devrin sekiz büyük devletinin daimî üyeliklerine mukabil diğer devletlerin eşit olmayan bu usulüyle temsil ediliyorlardı. Eşitlik kaidesine vuku bulan bu istisnalar, buna katılmak zorunda kalan memleketlerde bir kuvvet suiistimali addediliyor, ve onların adalet hislerini isyan ettiriyordu.

Bundan, milletlerarası teşkilâtın terakkisine az müsait olan bir ruh haleti doğuyordu. 1907 senesinde bir hakem mahkemesi kurmak tasarısı, milletlerarası ganaim mahkemesinde eşit olmayan bir şekilde temsil edilmek zorunda bırakılan ikinci derecede devletler tarafından kabul edilmediği için suya düştü. Aynı his, siyasi konferansların tamamının muvaffakiyetsizliğe uğramasına sebep olmuştur. Azlığın can kurtaranı gibi telâkki edilen ittifak kaidesi eşitlik fikrinin mübalağa edilmesi yüzünden ekseriyete karşı kullanılan despotça bir silâh olmuştur.

Azınlık, oy veren çokluğa hasredilse dahi, bir konferansta karar alınabilmesine itiraz edebilmek iddiasını ortaya atmış ve buna sebep olarak böyle bir kararın haiz olacağı manevî kuvvetin zamanla kendi mukavemetini yeneceğini öne sürmüştür.

(Yarı - İttifak) denilen usul'de bir anlaşma zemini bulmaya boşuna uğraşılmıştı. Bu usulde çoğunluğun bir kararı ancak azınlık itiraz etmediği takdirde konferans kararı olarak kıymet ifade edecektir. Fakat azınlık buna rıza göstermemekte serbest kalıyor ve bu devletin ayak diremesi diğerlerinin konferans namına bağlanmalarına mâni olabiliyordu.

Bunun bâriz bir misaline La Haye İkinci Barış Konferansında rastlanmıştır. Konferansta temsil olunan devletlerin büyük çoğunluğu mecburi tahkimin lehinde karar vermişlerken Almanya ve az sayıda daha birkaç devlet buna tarafuar olmamışlardır. Aleyhte bulunanların ekserisi çoğunluk üyelerinin kendi aralarında birleşmelerine itiraz etmiyorlardı. Fakat Almanya başka türlü düşünüyordu. Onun müracaatı otuz iki devletin bir anlaşmaya varmasına mâni oldu. Egemenlik Kavramının terki ile, devletlerin eşitliği tamamen veçhe değiştirmektedir. Bu eşitlik bir devlet dahilinde vatandaşlar arasındaki eşitliğe benzer bir hal almaktadır. Onunla aralarındaki farkın, milletlerarası düzenin daha az tekâmül etmiş bir seviyede olmasından ileri gelen farklardan ibarettir.

Eşitlikten hukuki ve kanuni eşitlik anlaşılacak lazımdır.

Devletlerarası hukuk karşısında devletler bu hukukun himayesini talepedebilmek ve ona boyun eğmek bakımından eşittirler. Fakat maddi ve manevi sahada eşitlik mevcut değildir. Devletler arasında, fertler arasında olduğu gibi saha ve nüfus, zenginlik ve kuvvet, kültür ve nüfus bakımından en büyük eşitsizlik hüküm sürer.

Bütün bu bakımlardan her zaman için büyük ve küçük devletler mevcut olacaktır.

Eşitlik, Milletlerarası camianın menfaatlerinin idaresi ile görevlendirilmiş uzuvların çalışmasına ve teşebbüsüne iştirakte eşitliği de gerektirmez. Bu halen (doktrin) ce kabul edilmiş bir kaidedir.

Bu kaide yedi sene evvel, Milletlerarası Hukuk Birliği tarafından daha sonra bahsedeceğimiz devletlerin hak ve vazifeleri beyannamesinde sarih bir şekilde ifade edilmiştir.

Maamafih tabiki bir bakımdan milletlerarası teşkilâtın aksaklıklarından diğer ve daha ehemmiyetli bir bakımdan ise egemenlik kavramının, milletlerin zihniyetinde bırakmış olduğu köklerden ileri gelen birçok güçlükler tevliht etmektedir. Teşkilât ihtiyacının kuvvetle hissedildiği ve bazı tedbirlerin devletlerin çekingenliklerini gözetmek imkânını verdiği hallerde milletlerarası işlere eşit olmayan bir surette iştirak şekli galip gelmiştir. Bunun bariz misalini Milletlerarası Daimî Adalet Divanı teşkil eder. Burada 15 üyelikten beşi büyük devletlere ayrılmış diğer iştirak eden devletlerin yekûnu -ki bugün elliden fazladır- on üyeliği aralarında paylaşmak zorunda bırakılmıştır.

Şayet 1907'de imkânsız görülen bir hal tarzı 1920'de kabul ettirilebilmişse bunun sebepleri önce bir daimî mahkemenin lüzumunun daha iyi anlaşılması ve bilhassa iki uzvu ile yani Assamble ve Konsey ile Milletler Cemiyetinin eşitlik adına küçük devletlerin talep ettikleri yargıların seçimini teşkilâta bağlamış olmasıdır, öyle ki bu seçim büyük devletlere daima menfaatlerinin üstünlüğünün gerektirdiği hal tarzlarını sağlamaktadır. Aynı cinsten düşünceler Milletler Cemiyeti Konseyinin bugünkü teşkilâtının kabulünü sağlamıştır. Burada daimî dört üyeliğin bihakkın büyük devletlere ayrılmasına mukabil, geri kalan dokuz üyelik Cemiyetin bütün üyeleri arasında seçimle belli olur. Fakat burada büyük devletlere tanınan imtiyazlı mevki küçük devletlerin eşitlik isteyen hislerini rencide edecek derecede bariz bir mahiyet arz etmektedir. Gittikçe kuvvetlenen demokrasi düşüncesine aykırıdır. Gelecekte, kon-

seydeki bütün üyeliklerin seçimle tesbit edileceği ümit edilmektedir, fakat bu gelecek pek uzak gözüküyor.

Büyük devletler bazı imtiyazlarından öyle çabuk vazgeçeceğe benzemiyorlar. Kaldıkları —bir bakıma doğru olarak— bu durumun tamamen haklı olduğunu iddia ediyorlar onların hususî vazife ve mes'uliyetleri bulunduğundan bunlara mantıkan hususî haklar karşı çıkarılmak gerektir.

Milletlerarası teşkilât, bugün hemen sırf üyelerin bazıları tarafından taşınan yükü topluluğa dağıttıkça hakikî bir demokratlaşmayı iddia edemez.

Zaten imtiyazların kalkmasından sonra dahi devletlerin milletlerarası kamu hizmetlerine eşit olmıyan bir şekilde iştiraklerini mazur gösterecek bir sebep kalacaktır ki bu sebep iç hizmetlerinde görülen eşitliği izah eder.

Bu hizmetlerin görülmesi, mutlaka herkeste bulunmayacak olan kabiliyet ve dirayeti gerektirmektedir.

Eşitlik prensibinin nasıl mütalâa edilmesi yolunda söylenen şeyler fiiliyatta ittifak kaidesinin arzettiği güçlüklerin kavranmasına Devletlerin egemenliğini ve eşitliğini bahane ederek milletlerarası bir teşkilâta her önemli kararın ittifakla alınacağını prensip olarak vazetmek, devletlerarasında hiçbir ciddi teşkilâtın kurulamayacağını kabul etmek demektir, çünkü ittifak kaidesi bir felç ve anarşi sebebi olabilir.

1926 senesi mart ayında Milletler Cemiyetinde vuku bulmuş olan hâdise bunu pekâlâ göstermektedir. Şüphesiz, milletlerarası teşkilâtın bugünün durumunda ittifak kaidesini tamamen ortadan kaldırmak imkânsızdır, çünkü öyle haller vardır ki bu kaide devletlerin ana hürriyetleri için lüzumlu bir teminat teşkil etmektedir, Fakat bu haller dışında onun bertaraf etmekten ancak fayda hasıl olur.

Şimdiden birçok hallerde Milletler Cemiyetinde çoğunlukla iktifa olunulmaktadır.

Daha bazı haller vardır ki böyle olması gerekir, çünkü devletlerin ana hürriyetleri bahis mevzuu olmamaktadır.

Böylelikle ittifak kaideleri sahası ile iç işler sahası arasında sıkı bir rabita bulunmaktadır. Biri diğereğine bağlıdır.

Devletlerarası hukukun ilerlemesi sayesinde birisi daraldı mı diğereğinin de aynı şekilde daralması lâzımdır.

IV

Bir diğer değişme de devletlerin hak ve görevlerinin tesbiti meselesinde müşahade edilebilir. XVII. yüzyılda egemen devletler kavramı teşekkül ettiğindenberi devletlerarası hukukun bütün doktrini tabii hukuk nazariyesinin tesiri altında kalmıştır. Devletler camiası, taraflarca serbestçe rıza gösterilmiş bir misaka dayanıyordu. Her devlet topluluğun faydası için devrettiği kısım müstesna olmak üzere tabiat'dan edindiği hürriyeti muhafaza ediyordu.

J. J. Rousseau'nun İçtimai mukavelesindeki insan gibi, Devlet ait olduğu cemiyete karşı önceden ve üstün bazı haklara malikti. Temel haklar denilen bu haklar kendilerine sahip olanların kesin iradesi olmaksızın devredilemez ve mutlak addedilirdi. Antlaşmalardan doğan nisbi ve ikinci derecede haklara zıt idiler. Sırf ferdiyetçi olan bu doktrinde devletlerarası hukukun yegâne görevi temel hakları birbirleri arasında uyuşturmaktan ibaretti.

Bu hakların adedi hakkında olduğu kadar onlara tekabül eden görevler hakkında da en büyük tereddüt hakimdir. Fransız İhtilali zamanında papaz Greguar bir beyannamede devletlerin hak ve vecibelerini tesbit etmek gibi övülecek bir teşebbüste bulunmuştur. Fakat 1793 de millî Konvansiyon'a tevdi edilen tasarinın arkası gelmedi, her yazar keyfi nasıl isterse temel hakların az veya çok uzun olan bir listesini tesbit ediyordu. Genel olarak bahis mevzuu edilen ilerleme veya tekâmül hakkı idi.

Görevlere ayrılan saha çok dardı. Ekser zamanlar bunların haklarla at başı oldukları söylenmekle iktifa ediliyordu. Bir devlet için hak olan diğerleri için görevdi. Bazan karşılıklı yardım görevinden, müdahalede bulunmamak görevinden dış memlekette uyrukları himaye görevinden bahsolunuyordu.

Bu sayılar, tasnifler yapılmıca, bu tasnifler içine, istensin istenmesin, akli taksimlerin gerektirdiği ilmi araştırmaya ve hukuk kaideleri ile felsefi temayüller arasındaki ayırmaya pek önem verilmeksizin bütün milletlerarası meseleler ithal ediliyordu.

XIX'uncu yüzyılda teamüli hukukun gelişmesi ile bu doktrinin sun'î ve kısır mahiyeti ciddi bütün müşahitlerin nazarı dikkatini celbettirdi. Birçok memleketlerde temel haklar doktrinine karşı bir tepki belirdi. Doktrinin içtimai olmayan bir temele dayandığını göstererek reddettiler. Bu doktrin devletlere, devletler câmiasından önce mevcut haklar atfediyordu. Halbuki, kaideten, hukuk bir içtimai mahsuldür. Sosyete dışında mütalâa edilemez. Aleyhinde bulunan doktri-

nin zıddına olarak şöyle deniliyordu: Devletler ancak kendi iradelerinin uyuşması neticesinde meydana çıkan haklardan başkalarına sahip olamazlar. Tenkidin hareket noktası doğru ise de vardığı neticeler pek sağlam değildir. Uyuşarak (objektif) kaidelere vücut veren iradelerin keyfi olmadıklarını kabul mecburiyetinde kalınıyordu. Bu iradeler fayda ve amelî ihtiyaç düşüncelerine boyun eğerler. Bir amerikalı profesörün tabiri ile (by necessary implication) birbirleri ile buluşurlar. Bu demektir ki milletlerarası camiaya kabul edilir edilmez her yeni devlet hadiselerin kuvveti tesiri ile onu idare eden kaideleri kabul etmek mecburiyetindedir.

Bu kavis sayesinde bazı yazarlar temel haklara yeni bir mânâ vererek canlandırmayı düşünmüşlerdir. Bunları cemiyetden evvel mevcut tabii bir takım haklar addetmektense devletlerarasında hukukî bir sosyetenin mevcudiyetinden doğan müsbet haklar olarak ortaya çıkmaktadır. Ezcümle Milletlerarası Hukuk Birliği önünde açıklanan tez böyledir. Eski hatalara mukabil bu inkâr kabul etmez bir ilerleme arz etmektedir. Devletlerin hakları artık ahlâkî prensipler değil, fakat hukuk kaideleridir. Eskiden mutlak mahiyette olan irade anlaşmalarınca tahmil edilen sınırlardan başkasına rastlamayan bu haklar şimdi nisbî olup kendilerine vücut veren sosyal amaca karşı sorumludurlar. Başka deyimlerle, ferdiyetçilik üzerine bina edilmelerine mukabil, bundan böyle tesanüde dayandırılmaktadırlar. Bu zihniyetle devletlerin hak ve görevlerini, milletlerarası camianın anayasasını teşkil edecek olan, bir beyannamele tesbit etmek yolunda teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu yola Amerikan Devletler arası hukuk Enstitüsü, ilk olarak 1916 senesinde girmiştir. Enstitü metnini Amerikan devletlerarası hukuku taknini tasarısına sıkıştırılmış olan bir beyanname ortaya koymuştur. Bu teşebbüsü 1916 da daha geniş bir ölçüde olmak üzere Devletlerarası Hukuk Birliğinin teşebbüsü takip etmiştir. 1921 den itibaren Devletlerarası Hukuk Enstitüsü de hazırlıyacağı beyannameyi diğer iki beyanname ile tek bir metin haline sokmak ve devletlerin tasdiklerine sunmak niyeti ile mesele ile meşgûl olmuştur. Nihayet 1926 da Parlamentolararası Birliğin hukukî komisyonu tarafından da diğer bir beyanname tasarısı kabul edilmiştir.

Bu gayretler manidardır. Doğmakta olan millerlerarası teşkilâta bir anayasa temin etmek ve bunun baş tarafına milletlerin hak ve görevleri beyannamesini yerleştirmek ihtiyacına itaat etmektedir. Bununlabeleder hernekadar egemenlikten sarahaten bahsetmemekle beraber daima onun nüfuzu altında kalıyor, milletlerarası câmia-

nın ve hukukun temelini devletlerin iradelerini yerleştiriyorlar. Devletlerin kişiliklerinden doğan haklardan bahsettiklerine göre bu kişiliklerin mevcudiyetini kabul ediyorlar.

İmdi, kişilik, artık hiçbir fayda arzetmeyen basit bir mevhumeden ibarettir. Şüphesiz, geçmişte egemenlik gibi, inkâr kabul etmez hizmetler etmiştir. İnsanların devletin durumunu daha iyi anlamalarını mümkün kılmıştır. Devletin yalnız hakları değil vazifeleri de mevcut olduğunu ve herbirinin hukuk kaidelerine tâbi bulunduğunu göstermiştir.

Gerek iç, gerek dış kamu münasebetlerinde eşitlik kavramını sokmakta âmil olmuştur. Fakat devlet tarafından güdülen amaçlara erişilince veya hiç olmazsa millî veya milletlerarası hayatın ihtiyaçları olarak doğrudan doğruya nazarı itibara alınca şimdiye kadar egemenlik kavramı ile birlikte onlara dayanarak vazifesini görmüş olan kişilik kavramı faydasız ve hattâ tehlikeli bir hal almıştır. Bu kavram, uzvi bakımdan olduğu kadar hukukî bakımdan da tamamen yanlıştır. Uzviyetçilik isbat edilemeyecek fikir - ötesi bir hipotezdir. Müsterek irade adı verilen şey hakikatte onu başka kişiler arasında paylaşmaya muvaffak olan muayyen kişilerin şahsî iradelerinden başka bir şey değildir.

Hukukî şahsiyete gelince, o da uzvi şahsiyet kadar vâkıalarla uyuşamaz bir hal arzeder. Filhakika hakikî bir fasit daireye istinat etmektedir.

Çünkü inşai unsuru yani kanunu tahakkuk ettirebilmek için kişi olarak hareket eden devletin müdahale ettirmek lâzımdır. İmdi, devlet kişi olarak ancak şahsiyetinin bir unsuru zaten kendisi tarafından yaratılmış olsaydı var olabilirdi. Şen'iyet gösteriyor ki devletin iradesi denilen şey idare eden insanların iradeleridir. Devletin kişiliği idare edenlerin tasarruflarını onların hususî tasarruflarından ayrıldığını anlatmak için kullanılan bir (metafor)dan başka bir şey değildir. Fakat haddizatında (metafor)un kendisi faydasızdır. Çünkü idare edenlerin resmî veya hususî tasarruflarını tefrikeye yarayan şey, onların hareket ederken öne sürdükleri vasıf değil hangi hukuk kaidesine istinat ettikleridir. Durum böyle olursa fertler için nasıl mevcut değilse devletler için de subjektif haklar mevcut değildir. Ancak ve yalnız fertlere hitap eden ve onların tasarruflarının kanuniliğini takdire yarayan (objektif) kaideler vardır. Bundan böyle devletlerin hak ve görevlerinden bahsolunacağına bir devletin idarecileri olarak faaliyette bulunan insanların şu veya bu hareketlerine müsaade eden veya men'eden (objektif) kaideler

mevcut olduğunu söylemekle ilmi hakikate daha çok yaklaşmış olur.

V

Egemenlik ve onun ikizi kişilik kavramının terki bizi nihayet devletler hukukunun mesnedi üzerine olan fikirlerin tetkikine sevkeder.

Devletlerin egemenliklerini muhafaza etmekle beraber mecburi hukuk kaidelerine tâbi kalmalarını izah için uzun müddet serbest bir şekilde ifade edilen irade fikrine başvurulmuştur. Bu izah şekli aynı zamanda iç hukuka da tatbik edildiğinden daha kabul edilebilir bir mahiyet arz ediyordu. Vatandaşların genel tasvibi nasıl iç hukuka vücut veriyorsa devletlerin rızası da devletler hukukuna mesnet teşkil ediyordu.

Fakat bu izah her iki halde de şu mülâhazalarla karşılaşılıyordu: İradeler anlaşmasının kendi mecburi olma vasfını edindiği içtimai mukavele mütearifesi ile; devletin kişiliğine atfedilen —ki bu da bir mevhumeden ibarettir— bir umumî irade mevhumesi ile; kabul olunsa dahi bu iradenin tamamen serbest olmayıp pratik ihtiyaç ve fayda düşüncelerine tâbi olduğu müşahedesi ile. Bu takdirde, insanda devletler hukukunun bu izahında, zevahirin şen'iyetle, şeklin esasla, hukukun büründüğü kılığın onun hakikî varlığı ile karıştırılmış gibi bir his uyanıyordu.

Bu karıştırma devletlerin rızalarına istinat eden müsbet hukukun keyfi olamayacağını, tabiat ve ahlâkın yüksek emirlerini tahakkuk ettirmeğe memur olduğunu izah eden tabii hukuk doktrini tarafından şöyle böyle fark olunmuştur. Fakat bu doktrinde, bu ideal hukukun ne varlığı ne de onu müsbet hukuka rapteden bağlar tasrih ediliyordu.

Maamafih, bunda hâdiselerin müsbet bir şekilde gözetilmesi ile meyvalarını verebilecek velût bir fikir mevcuttu.

Filhakika şen'iyetin dikkatli bir tetkiki hukukun sosyal ihtiyaçların yarattığı tesanüdün bir neticesi olduğunu gösterir: her toplulukta insan münasebetleri ahlâkî ve iktisadî faaliyetler yaratırlar, ilgililerde bunlara ittiba etmek hissi yerleşince derhal mecburi mahiyette hukuk kaideleri halini alırlar ve şayet ilgililer bu ittibada bulunmazlarsa, zihinlerde bu kaidelerin fiilî müeyyidelerinin tahakkukuna âmil olacak bir tepki belirir. Hukukun bu sosyolojik oluş şeklinin tahlili ilk defa 1848 de mülkiyet hakkı dolayısıyla Renan tarafından yapılmıştır. Bu yüzyılın başında Duguit'ye, rıza

nazariyesinin yerini almak temayülünü gösteren bir hukukî doktrin ilham etmiştir: bu doktrine göre hukuk ne bir nizamın meydana çıkması, ne bir irade tezahürüdür; hukuk sadece içtimai bir olgu, şuûr kesbetmiş bir hâdiseden ibarettir; içinde doğduğu cemiyetin idarecileri onu kanunlarla veya antlaşmalarda ifade ile iktifa ederler. Bu anlayışa göre devletlerarası hukukun tek bir kaynağı mevcuttur: devletlerin tesanüdünden neş'et eden iktisadî ve ahlâkî kaidelere mecburîlik vasfını izafe eden milletlerin hukukî şuuru.

Adet ve antlaşmalar şimdiye kadar sanıldığı gibi hukukun kaynakları değil, fakat müşahade usulleridir. Bu usulleri yalnız bunların teşkil etmedikleri de ilâve edilebilir. Bir devletler hukuku kaidesinin varlığı âdet ve antlaşmalardan müstakil olarak başka usullerle de isbat edilebilir.

Böylelikle, âdetin ve antlaşmaların tesirlerine müteallik birçok meseleler daha iyi anlaşılabilir.

İrade nazariyesi, âdete atfedilen umumî tesiri izah için epey güçlük çekmekte, âdetin, zımnî bir şekilde iştirak ettikleri farzolanın bütün milletler için muteber olduğunu söylemekle iktifa etmektedir. Hukukî şuûr doktrininin bu mevhumeye ihtiyacı yoktur: Hukuk kaidesi, kendisine vücut veren hukukî şuûrun teşekkül ettiği içtimai muhite ait olan bütün milletler için —haricî tezahürü bu milletlerin ancak birkaçının münasebetinde belirmiş olsa dahi— mecburîdir.

Bu hal bazı âdetin umumî olacak yerde ancak bir kıt'aya, mevzii veya mahallî bir kıymet arzedişini izah eder.

Antlaşmalara gelince, yeni doktrin pratik mahiyette çok önemli neticeler tevliit eder. Birincisi, antlaşmaların akdinin kanunların yapılışında olduğu gibi keyfî bir şekilde vukubulmadığıdır. Bunu nizamlandırın sosyal ihtiyaçlardır, bu ihtiyaçların varlığını belirtmek ise hükûmetlere vergidir. Hükûmetler zaten vücut bulmuş kaideleri müşahade de geciktikleri veya daha meydana çıkmamış olanları ifade etmekte acele ettikleri takdirde görevlerini yerine getirmemiş olurlar. Bundan şu netice çıkar ki şayet antlaşma maddi kıymetten mahrumsa devamlı olamaz ve aksi istikamette olarak zaten mevcut olan bir kaideyi ilga edemez. Aynen, bir antlaşmanın feshi kendisi tarafından ifade edilmiş kaidenin muhakkak ortadan kalkmasını icabettirmez; bu kaide var olmakta devam eder. Bir antlaşmanın tasdik edilmemesi bu antlaşma tarafından müşahade edilen mukaddem kaidenin kıymet ifade etmesine mâni olmaz.

Nihayet, antlaşmaların nisbî tesirleri onlar tarafından isdar edilen kaidelerin ruhuna değil, şekline taallük eder.

Bu kaideler yeni şekilleri ile üçüncü şahıslara karşı dermeyan edilemezlerse de, bu şahıslara karşı âdet kaideleri veya hukukun umumî prensipleri olarak mecburî mahiyet arzederler.

VI

Bu izahlar müşahede edilen değişikliklerin muazzam tesirleri hakkında bir fikir verebilir.

Veçhe, kıymet, metod değiştiren bütün devletler hukukudur. Bu hukuk, diğer hukuka benzer bir hal alıyor. Bir memleket vatandaşları hakkında zaten câri olan meşrûiyet rejimini milletler için de tesis ediyor.

Milletlerarası câmianın, her cemiyetin hedefini teşkil eden: nizamın, barışın ve adaletin muhafazası hususlarını elde etmesine yardım ediyor.
